

RONDA SANT ANTONI, 12-62

DISTRICTE DE CIUTAT VELLA
Barcelona, Barcelonès

Del 7 de febrer al 15 de març del 2019

Del 3 al 30 d'abril de 2019

Expedient Generalitat de Catalunya: 437 K121 NB 2019-1-23293 | 437 K121 NB 2019-2-23422 |
437 K121 NB 2019-2-23478 | 470 K121 NB 2019-3-23596

Codi: 025/19

Pau Gómez Aramburu

Mataró, 16 d'octubre de 2019

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)

Barcelona, Barcelonès

SUMARI

1. SITUACIÓ.....	4
2. CONTEXT GEOGRÀFIC.....	4
3. CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC	4
4. OBJECTIUS	11
5. FONAMENTS DE DRET	11
6. METODOLOGIA.....	11
7. TREBALLS REALITZATS	12
8. RESULTATS OBTINGUTS	12
9. CONCLUSIONS	15
10. BIBLIOGRAFIA.....	18

ANNEX 1. RESOLUCIONS GENERALITAT DE CATALUNYA

ANNEX 2. LLISTAT D'UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

ANNEX 3. DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

ANNEX 4. DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA

FITXA TÈCNICA

Lloc de la intervenció	Ronda Sant Antoni,12-62
Població i comarca	Barcelona (Barcelonès)
Codi Servei d'Arqueologia de Barcelona (ICUB)	025/19
Coordenades UTM (ETRS89)	Del punt X 430040.8/ Y 4581205.5 al punt X 430075.2/ Y 4581510.4
Promoció	AGBAR
Execució intervenció	Antequem, SL
Execució de les obres	ACSA Sorigué
Direcció tècnica	Pau Gómez Aramburu
Tipus d'intervenció	Preventiva
Activitat autoritzada	Control i excavació
Dates	Del 7 de febrer al 15 de març de 2019 Del 3 al 30 d'abril de 2019
Resolució Generalitat de Catalunya	437 K121 NB 2019-1-23293 437 K121 NB 2019-2-23422 437 K121 NB 2019-2-23478 470 K121 NB 2019-3-23596
Resum	En motiu de les obres d'instal·lació d'una nova canonada d'aigua a la Ronda de Sant Antoni, entre els números 12 i 62, s'ha dut a terme el seguiment dels rebaixos de terra ocasionats per aquesta. Els resultats han consistit en la documentació de diversos elements relacionats amb l'edifici que ocupava la cantonada entre els Carrers Riera Alta i la Ronda Sant Antoni. Entre els números 12 i 16 de la Ronda Sant Antoni s'ha identificat i documentat un tram de la muralla medieval.
Paraules clau	Muralla medieval urbanisme segle XIX

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

1. SITUACIÓ

La intervenció arqueològica s'ha dut a terme a la Ronda Sant Antoni, entre els números 12 i 62, al Districte de Ciutat Vella de la ciutat de Barcelona. Aquest indret es troba situat en una zona d'Interès Arqueològic i d'alt valor històric.

2. CONTEXT GEOGRÀFIC

La comarca del Barcelonès abraça una superfície de 144,72 Km² i té com a límits el mar Mediterrani, la serralada Litoral o de Marina i els deltes del Llobregat i del Besòs. La comarca limita al nord amb les comarques del Vallès Occidental i Vallès Oriental; a l'est amb el Maresme i el Mediterrani i al sud i l'oest amb el Baix Llobregat. Barcelona és la ciutat que ocupa la majoria de terreny, el seu municipi situat en una plana que presenta uns 5 km d'amplada

El seu relleu físic pertany a tres unitats: la Serralada Litoral, el pla de Barcelona i els deltes del Llobregat i del Besòs.

La Serralada Litoral presenta una cadena contínua de formes arrodonides amb una altitud que oscil·la entre 300 i 500 metres i que en aquest punt rep el nom de serra de Collserola. Presenta com a característiques la seva constitució formada per un sòcol granític, molt descompost per l'acció natural i sobre el qual hi ha dipositada una cobertura d'esquistes del Silurià inferior, en part metamòrfics; esquistes ampelítics i calcaris del Silurà superior i del Devonianà, i esquistes arenosos, gresos i conglomerats del Carbonífer.

Aquesta serralada presenta una falla d'orientació nord-est sud-oest que la separa d'una sèrie de turons, Monterols, el Puget, can Muntaner, turó de Falcó, el Carmel, turó de la Rovira, de la Peira, així com un petit corredor que s'obre d'Horta a Sarrià, excavat en el granit descompost, situant-se en el punt més alt del coll de Penitents o dels Quatre Camins, que separa les conques d'Horta i de Sarrià.

El pla de Barcelona està format per un replà superior, constituït per un basament d'argiles grogues pliocèniques, amb alguns nivells de sorres i aqüífers. Sobre el sòcol pliocènic es superposen uns dipòsits cíclics formats per argiles roges a la base seguides de llims grocs i una crosta calcària a la part superior, que corresponen a diferents intervals de les oscil·lacions climàtiques del Quaternari. El replà inferior comença a peus d'aquest escarpament.

Aquesta plana baixa presenta dos monticles: el mont Tàber, de 15 metres d'alçada i format per materials pliocènics més una certa aportació de sorres i el Montjuïc, de 173 metres, format per argiles i gresos miocènics.

3. CONTEXT HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC¹

- Es troba dins una de les zones pertanyent a l'ager de la ciutat romana, i a tocar d'una de les vies tradicionals d'accés a la ciutat romana, el carrer de l'Hospital i la seva prolongació amb el carrer de Sant Antoni Abat.

¹ Extret del Projecte d'Intervenció Arqueològica

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

- Via sepulcral romana (Carrer de l'Hospital). L'actual carrer de l'Hospital/Sant Antoni Abat es correspondria amb l'antic traçat de la via romana que en direcció a Tàrraco sortia de la porta sud de la colònia romana de Bàrcino. L'esmentat eix viari s'orientava cap a l'oest i s'endinsava en direcció al barri del Raval, pels actuals carrers de la Boqueria i de l'Hospital, tot passant per l'actual plaça de Sant Agustí Nou. Les darreres intervencions arqueològiques realitzades a la unió del carrer de l'Hospital amb la plaça de Sant Agustí Nou han permès documentar l'eix viari romà occidental, a partir de la localització de monuments funeraris, els quals, en època romana, s'ubicaven als costats dels camins d'entrada a la ciutat. L'any 1988, a l'alçada de la plaça de Sant Agustí Nou es va localitzar un primer mausoleu d'època alt-imperial (S. II dC). Un segon mausoleu es va documentar al núm. 26-30 del carrer de l'Hospital amb un total de 6 inhumats, així com diverses estructures perfectament orientades amb l'eix viari oest, i una cronologia compresa entre els segles I i IV dC.

En altres punts del carrer Hospital s'han localitzat trams de la calçada romana. Una primera intervenció a la dècada dels 1990's, a sota dels fonaments d'una de les cases del carrer Hospital núm. 144, van permetre documentar un petit tram de la calçada romana, amb una orientació est-oest, la mateixa que el carrer Hospital. L'any 2009 en el número 140-142 del mateix carrer, es van documentar la continuació de la calçada romana localitzada al núm. 144 del carrer Hospital. La infraestructura viària es documentà amb 2,6 m. d'amplada i 3,27 m. de llargada; fet que feu pensar que s'estaria al davant de la part central de la via tal com indicaria el fet de no haver documentat cap dels dos límits. En el cas de l'excavació Hospital 144 sí que es va poder documentar el límit nord format per un mur d'uns 0,50 m. d'amplada.

Malgrat l'absència de material associat a l'estructura i a les argiles que l'amortitzen, la intervenció dels anys 90 oferí materials que permeteren acotar la construcció de la via cap a finals del segle I aC. i una reparació cap el segle III dC.

Durant les darreres intervencions realitzades al mercat de Sant Antoni, i per tant a tocar del present projecte, es va localitzar un nou tram d'aquesta via sepulcral romana (segle I dC).

- Es troba al límit oest de l'antic barri del Raval, urbanitzat ja des d'època medieval.
- Forma part de l'àrea d'ampliació de la ciutat medieval, amb una proximitat evident al tancament de muralla que correspondria aproximadament al traçat de l'actual Ronda de Sant Antoni.

Les tasques al subsòl a efectuar en aquests treballs podrien afectar un tram de la muralla medieval i moderna de Barcelona, atès que el traçat d'aquesta estructura discorre just per sota de l'actual Ronda de Sant Antoni. En concret, podria afectar un tram del llenç de la muralla entre els números 14 i 20.

- La muralla medieval i moderna (S.XIII-XIX): Entre el segle VI i mitjan segle XI la muralla baix-imperial de Barcelona es reaprofitada, i en els darrers moments d'aquest període, semblaria ser, que hi ha un reforçament del caràcter de plaça forta de la ciutat, amb la refortificació de tres de les portes d'accés a la ciutat (el castell Vell, el castell Nou i el castell de Regomir). L'encara magnífic aspecte i les bones prestacions poliorcètiques i defensives d'aquesta fortificació, fan que sigui escollida com a sede regia de la cort visigoda, que esdevingui plaça forta andalusina, i com seu comtal dels reis francs.

També en aquest darrer moment molts trams de la muralla baiximperial son reaprofitats per adossar noves edificacions privades, fet constatat arqueològicament, així com l'eliminació d'alguns passos de vianants de les portes d'entrada, només deixant oberta

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

l'arcada principal. Extramurs, es produeix un creixement urbanístic considerable amb l'aparició de diversos burgs o ravals a redós de les esglésies, just a les afores de les portes d'entrada a la ciutat. Però és sobretot durant els segles XII i XIII quan Barcelona entra en una etapa de gran creixement urbanístic, amb l'expansió planificada dels burgs (vilanoves dels Còdols, de Sant Pere, del Sant Sepulcre, de la Mar, del carrer Montcada...), gràcies a la iniciativa de la Corona, o bé en relació amb la fundació de nous convents sota la cobertura de les ordres mendicants de franciscans i dominics. Tot aquest creixement urbanístic caldrà integrar-ho dins de la trama urbana de la ciutat, sobretot a nivell defensiu, i és per aquest motiu que s'habiliten nous portals (Pont d'en Campderà, de la Boqueria, del Pou d'en Moranta, de la Drassana, del Born, de la Portaferriça, de Santa Anna i Jonqueres) a les vies d'entrada fora del nucli murat, configurant-se uns nous límits que marcaran el futur nou traçat del llenç medieval. Malauradament no s'han localitzat arqueològicament cap d'aquests portals, però semblaria ser que la seva configuració aprofitava els accidents geogràfics (llits de rieres i torrents), les obres públiques (clavegueres o el Rec Comtal), o una combinació d'ambdues. La primera muralla medieval del segle XIII. L'any 1285, durant una confrontació amb França, el rei Pere II el Gran ordena fortificar urgentment Barcelona amb murs de tapia i torres de fusta, com es constata a la Crònica de Bernat Desclot, i on pretenia tancar tota la ciutat excepte per la part de mar. Un cop el conflicte bèl·lic decaigué, les tasques de fortificar degudament Barcelona recaigueren en el Consell de Cent, esdevenint en la gran primera obra pública de la qual es feia càrrec. El nou llenç defensiu inclouria alguns portals ja construïts (Boqueria, Portaferriça o Jonqueres), i n'afegiria de nous com el del Portal Nou l'any 1295. Únicament la documentació escrita de principis del segle XIV permet constatar aquest nou perímetre: Rambla, plaça Catalunya, plaça Urquinaona, passeig de Sant Joan, carrer Trafalgar, Arc de Triomf i Parc de la Ciutadella.

Les campanyes de fortificació de la segona meitat del segle XIV.

Degut a un conflicte bèl·lic amb Castella, l'any 1357 el Consell de Cent decidí refermar i millorar les muralles de finals del XIII, i amb aquest objectiu adquirí tres pedreres a la muntanya de Montjuïc. Els treballs s'iniciaren als dos extrems del front marítim, Sant Daniel i Sant Francesc, i a tocar del monestir de Santa Clara. Semblaria ser que els treballs de finals del segle XIII no van resoldre la defensa d'aquests punts, i fou necessària la seva fortificació urgent. Pel costat de la Rambla es va realitzar el tancament definitiu del clos, potser aprofitant el tancament de finals del XIII, i que va permetre fixar el perímetre de la ciutat vella, exceptuant el Raval. Els treballs constructius a la Rambla foren especialment complexos, incloent el trasllat de la riera. Respecte a l'espai ocupat pel front marítim, atesa l'habilitació d'aquesta zona de la ciutat per nous usos comercials i mercantils, i que comportà la construcció d'edificis específics com la Llotja, determinà que no es tanqués aquest front de la ciutat, tot prioritant la principal porta d'accés de la ciutat: el mar.

Arqueològicament s'han trobat diversos trams d'aquest llenç (passeig Picasso-parc de la Ciutadella, la Rambla, monument de Colom-torre de les Puces), i que constaten que la muralla es bastí amb un doble full de parament, omplint l'espai intermedi amb la terra estreta del vall o fossat defensiu extern, com el localitzat en el sector de la Rambla. Les torres tindrien una planta semiheptagonal o semioctagon, o heptagonal en el cas de la Torre de les Puces. Les restes arqueològiques documentades a la Torre de les Puces o torre cantonera de la muralla marítima i de la Rambla, permeten constatar que la part inferior del mur és compacte, amb un gruix de 3 metres, i uns paraments externs fets amb carreuó regular lligat amb morter de calç. Semblaria ser que el parament extern presentava una patina de color ataronjat (òxid de ferro), de funció estètica. Aquest element defensiu fou enderrocat a mitjan del segle XVIII.

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

Els treballs arqueològics realitzats al Portal de Sant Daniel van permetre documentar la muralla, el portal i el pont del mateix nom, el qual permetia l'accés a la ciutat pel costat oriental. Aquest portal estava flanquejat per dues torres poligonals, i mitjançant el pont de pedra de Sant Daniel es travessava el fossat defensiu que protegia aquest punt.

La intervenció realitzada a l'avinguda dels Til·lers del Parc de la Ciutadella permeté documentar els segments de muralla compresos entre el Portal Nou i el Portal de Sant Daniel, a més de dues torres, una de poligonal i una segona quadrangular, separades uns 30m. El pany de muralla presentava una alçada conservada de 2 metres i un gruix de 3 m., i estava feta amb filades horitzontals de carreus regulars i amb un doble full de paredat, farcit amb pedres i morter.

En els treballs realitzats al Pla de la Boqueria-Estació Metro Liceu es van localitzar les restes parcials de la torre oriental del portal de la Boqueria, que ja es coneixia des del segle XIII i que fou reconstruït en aquest moment, i que segons les planimetries del projecte d'alineació de la Rambla en el segle XVIII, eren de forma poligonal i de grans dimensions. Molt pròxima, a la plaça de Joaquim Xirau, es localitzà un tram important de la muralla, tradicionalment anomenada de "Jaume I", molt propera al portal d'Escudellers, anomenat antigament de Trentaclaus o dels Ollers. Els materials associats a aquest tram de muralla permeten datar-la entre els segles XIII i XIV.

Entre la Rambla i el Portal de l'Àngel, tenint en compte el mètode constructiu i la seva ubicació, es van identificar dos trams de murs que es podrien correspondre a les restes de les fonamentacions de dues torres associades al llenç de muralla aixecada a mitjan del segle XIV, i tradicionalment atribuïda a Jaume I.

En un altre tram de la Rambla, cantonada amb el carrer Roca, es documentà el pany de muralla del segle XIV com a part de l'immoble localitzat a la Rambla 108, en concret dos paraments diferents; un realitzat amb grans pedres irregulars de més de 3 metres d'alçada que configuraven la fonamentació, i un segon, emprat a la part vista del llenç, format per carreus lligats amb morter de calç, del qual només es conservaven uns 0,60m.

La documentació escrita permet confirmar la grandària i l'abast d'aquestes obres, fet que comportà la participació directa de la totalitat dels ciutadans en els treballs de construcció, tot recolzant als mestres de cases (arquitectes de l'època) i operaris especialitzats.

No fou fins el 1368 quan el Consell de Cent demana als ciutadans de Barcelona que col·laborin en la construcció dels nous recintes defensius, tot i que es va executar mitjançant la iniciativa privada, on l'excavació dels diversos trams del vall eren contractats per constructors privats. Els veïns del barri del Carme (el Raval) exigeixen que s'inclogui el seu barri dins de la zona emmurallada. Aquest barri, ja documentat durant el segle XII, va adquirir una gran notorietat durant el segle XIV, creixent a l'entorn del convent del Carme, del monestir de Natzaret i de l'hospital de Colom. Aquí es va reproduir el mateix model que l'acorregut al segle XIII: un tancament de les vies de comunicació amb possibles elements defensius (com el portal d'en Godai), que es configuraven resseguint els accidents geogràfics de la zona (rieres i torrents). Així el 1368 es comença a construir la muralla dita del Raval. La documentació escrita recuperada permet resseguir el seu traçat: del capdamunt de la Rambla, pujant per l'actual carrer Pelai, fins la plaça Universitat, i d'aquí discorria fins al carrer del Carme amb Riera Alta, creuant carrer Hospital, Cadena i Robador, per tornar a girar vers la Rambla, tot entregant-se a les dues torres del portal de la Boqueria. Aquesta idea original fou modificada entre els anys 1372 i 1378, quan amb la modificació i ampliació de les Drassanes, comportà que el clos murat s'estengués fins a aquest zona, tot

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

incloent aquest edifici, així com el monestir de Sant Pau del Camp i l'Hospital de Sant Llàtzer, fins anar a tancar amb el portal de Tallers. La construcció d'aquest tram de muralla i de les torres es perllongà durant tot el segle XV. Es tracta d'una muralla de pedra, amb talús defensiu, i amb torres tant de planta circular o ultracircular (carrer Pelai i carrer de les Flors), com de quadrades (Drassanes). Aquest canvi de tipologia constructiva permet diferenciar entre les construccions del segle XIV i inicis del XV al sector de Santa Madrona, on es buscà una mateixa integració amb les Drassanes del XIII, i amb la resta del conjunt, des de Sant Pau fins a la Rambla, que serien del segle XV. El tipus de parament també permet diferenciar el seu moment constructiu. Mentre que al sector annex a Drassanes s'empra un carreuó anàleg a la muralla del XIV, el parament de les restes del carrer Pelai estan fets amb pedra de fil i amb uns carreus més grans. Els carreus eren de pedra de Montjuïc, i la part exterior estava encintada. Al llarg del carrer Pelai diverses intervencions arqueològiques han permès documentar part del llenç que tancava el barri del Raval per aquest sector, des de l'actual Rambla fins a la plaça Universitat.

La muralla moderna (S. XVI-XVII): els baluards

L'evolució de les armes de foc, en concret dels canons i les bombardes, determinà que, en menys de dos-cents anys, s'hagués de modificar en gran mesura la forma de construir les fortificacions. La primera notícia d'una arma de foc a Barcelona fou l'any 1359: la Crònica de Pere III fa esment de com la nau major que defensava la ciutat d'una flota castellano-genovesa, va disparar dues bombardes que feren fugir els agressors. Quasi dos-cents anys més tard, ençà el segon quart del segle XVI, es va fer necessària la reconfiguració de llenç murat barceloní, per tal de suportar l'impacte de projectils molts més efectius i destructius. Per compensar l'increment d'aquesta potència dels trets es va haver d'incrementar notablement el gruix dels murs, i reduir-ne l'alçada per oferir una superfície d'impacte menor. Un problema a solucionar urgentment eren les torres, les quals oferien un objectiu molt llaminer pels canons. Inicialment es va optar per les torres circulars, que semblaven resistir millor els impactes, però aquesta solució resultà inefectiva. La resposta a aquest problema es va trobar en la construcció dels baluards: terraplens avançats al llenç murat, de planta poligonal, i que es construïen en els angles sortints del traçat de la muralla, i mai sense superar l'alçada d'aquesta. El vall es va veure modificat, deixant de ser una rasa més o menys ampla, convertint-se en un gran espai completat amb una contraescarpa o talús previ al terreny inclinat (glacis) que ascendia vers la muralla, per permetre crear un angle favorable per a la defensa.

La muralla de mar fou el tram escollit per construir els primers baluards. Les obres en aquest sector es van iniciar l'any 1358, però no fou fins a finals del segle XV quan es va decidí tancar en la seva totalitat aquest front. Els constants temporals que colpejaven aquest tram de muralla, foren un altra motiu de preocupació per part del Consell de Cent, ja que periòdicament malmetien i destruïen punts d'aquesta fortificació, i eren necessàries reparacions constants per refer-la o enfortir-la més. La duració d'aquests treballs es perllongaren encara més amb la construcció d'aquests nous baluards. Segons les Rúbriques els treballs de fortificació de la façana marítima s'iniciaren el 1513 amb la construcció del baluard de llevant i continuaren l'any 1527 amb el baluard de Migdia, i el 1540 el de ponent, també anomenat de Sant Ramon o de la plaça del Vi. Aquests treballs van comportar la desaparició de quatre illes de cases del carrer de les Polleres, fet que va fer augmentar el cost i el temps, degut a la seva expropiació i enderroc. Finalment, entre el 1554 i el 1559 es va dur a terme la darrera gran obra en la muralla de la façana marítima: el portal de Mar. Amb aquesta construcció es donà per tancat la totalitat del perímetre de la ciutat.

Diferents intervencions arqueològiques han permès documentar les restes de la muralla moderna de mar. L'excavació en extensió del solar ubicat a la plaça Pau Vila i carrer Dr.

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

Aiguader han posat al descobert el baluard del Migdia, de planta quadrada, i un tram de la muralla del primer terç i mitjan del segle XVI que defensava la ciutat per la banda de mar, així com la contraescarpa construïda a principis del segle XVIII. La cara exterior del baluard està realitzada amb carreus rectangulars (35 per 25 cms), amb un paredat de morter de calç i pedra irregular. El seu fonament està fet amb encofrat i el segon amb pedres irregulars.

En un punt molt proper, entre Pla de Palau i la Plaça de Pau Vila, la realització d'una rasa de 120 metres lineals va posar al descobert el Portal de Mar, construït a mitjan del segle XVI, així com una reforma realitzada a davant mateix de la porta el 1632, consistent en la construcció d'un parapet, amb planta tipus baluard, així com un fossat de 17m d'amplada i, finalment, una contramuralla a mitjan del segle XVII, que amortitzava parcialment el fossat suara esmentat.

Pel costat de la muralla de terra, el nou conjunt de reformes van consistir en escapçar les torres i fins i tot enderrocar un bon nombre, a més d'afegir terraplens i baluards. Així doncs, la fortificació moderna a Barcelona es va afegir a la medieval, sense alterar el traçat en cap sector més enllà de l'ampliació al sector del carrer de les Polleres.

L'any 1635 es va iniciar un llarg conflicte amb França, i que malgrat el Tractat dels Pirineus, no es va solucionar fins a la fi de la Guerra de Successió. Entre els anys 1636 i 1650 es dugueren a terme un gran nombre d'actuacions a la muralla, i que comportaren obres d'abast divers. L'any 1637, el Consell de Cent redactà un memorial de les actuacions necessàries que requeria la fortificació barcelonina, com terraplens i altres estructures defensives davant dels portals, obres les quals continuaren fins l'any 1648, invertint en aquest moment fins a 30.000 lliures.

Encara dins del marc d'aquesta llarga confrontació amb França, també es succeïren períodes de revolta per part dels catalans, com la Guerra dels Segadors (1640 - 1652), que va convertir Barcelona en una ciutat estratègica. Arran d'aquesta darrera revolta, el Consell de Cent va perdre la competència de la gestió i manteniment de les fortificacions de la ciutat a mans de la Corona, i provocà la construcció dels primers baluards, amb un objectiu i finalitat molt definida: a més de defensar la ciutat dels atacs exteriors, es convertí en un instrument de la Corona per controlar una ciutat que es revoltava constantment contra l'autoritat reial. La Corona també va preveure un reforçament de les defenses mitjançant la construcció de forts associats, però complicacions financeres només van permetre actuacions parcials al castell de Montjuïc.

Arqueològicament, diferents intervencions i obres en els darrers anys han permès documentar i constatar les restes d'aquest llenç de la muralla moderna, així com dels diferents baluards construïts a mitjan del segle XVII.

A la zona entre Plaça Universitat i carrer Tallers dues intervencions van permetre documentar part del tram de la muralla moderna. Les obres de remodelació de l'estació del metro de la plaça Universitat van posar al descobert les restes d'un dels baluards defensius, l'anomenat baluard de Tallers, construcció realitzada l'any 1697. Per l'altra banda, el mur localitzat a la planta baixa de l'edifici del carrer Tallers, 82, es correspon a l'antiga rampa d'accés al terraplè de la muralla de la ciutat, que s'acaba desenvolupant al segon terç del segle XVII.

Una intervenció realitzada entre els carrers Pelai, Jovellanos i Ramalleres va constatar la presència de la fonamentació del baluard de Canaletes o dels Estudis, que integrava dues torres medievals semicirculars, i que es va edificar un cop closa la Guerra dels Segadors (1652).

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

Al carrer Fontanella, es documentaren les restes d'un mur i d'una estructura d'aparell constructiu molt sòlida i que es va identificar com a part del parament d'un dels baluards de la muralla moderna, edificat després de la Guerra dels Segadors, davant del portal de l'Àngel i molt similar al baluard suara esmentat del carrer Tallers.

Recents intervencions al Mercat de Sant Antoni van posar al descobert les restes del baluard de Sant Antoni i el seu sistema defensiu (fossat, contraescarpa i el glacis), el qual s'ubicava davant del portal homònim. Les restes conservades del baluard, de planta pentagonal, i el mur eren de 90m de longitud, 2,10m d'amplada conservada i 2,33m d'alçada, i estava bastit en carreus de pedra de Montjuic, i un cos intern de pedra i morter de calç.

Al sector de l'actual parc de la Ciutadella, diferents intervencions han permès documentar les restes de la muralla moderna, prèvia a la construcció de la fortificació borbònica, i que l'amortitzarà en part. A la zona de la muralla medieval del Portal de Sant Daniel, a finals del segle XVII es construeix el baluard de Santa Clara, fet que canvia força la fesomia del portal. Així mateix, i coincidint amb els darrers moments de la Guerra de Successió, també es documenten diferents elements defensius, com línies de barricades o reducció del pas de la porta, per tal d'assegurar l'accés dels defensors al baluard de Santa Clara.

A l'alçada del Passeig Lluís Companys amb avinguda Vilanova es documenta el baluard del Portal Nou, construït a mitjan del segle XVII i destruït arran del setge a la ciutat de l'any 1697. Aquest element presentava una alçada conservada de 4,75m, amb un parament de doble full de paredat.

La muralla medieval i moderna de Barcelona està declarada Monument Històric en la categoria de BCIN, segons el decret del 20 d'abril de 1949 (BOE 05/05/1949).

- Arran dels atacs aeris a la població durant la guerra civil (1936-1939), la Generalitat va organitzar la Junta de Defensa Passiva que s'havia d'encarregar de la construcció de refugis antiaeris. Per a la construcció d'aquests refugis es feia un projecte inicial i era una brigada d'obres de la pròpia Generalitat, i més endavant del propi ajuntament, qui s'encarregava de la seva construcció. A mesura que anava avançant la guerra, foren els mateixos ciutadans els que en feien l'execució seguint els models establerts per la Generalitat. A Barcelona se'n construïren al voltant de 1.400.

De la majoria de refugis es coneix la ubicació aproximada, i una part del recorregut. És difícil tenir coneixement dels accessos, ja que alguns projectes no es van realitzar en la seva totalitat. Els primers refugis antiaeris construïts varen ser dissenyats per a la seva futura reutilització, principalment eren galeries de mina que servirien per incorporar-les a la xarxa del clavegueram de la ciutat. Els primers de grans dimensions, es varen condicionar amb les planxes de formigó armat, per a la seva utilització com a banys públics, biblioteques o aparcaments. La majoria de refugis veïnals tenien un caràcter provisional i efímer. La seva construcció es deuria al treball abnegat de civils no militaritzats, vells i, sobretot, dones i nens. Varen començar als barris amb una gran tradició associativa i sense comprometre els ciments dels edificis, com per exemple a les places públiques.

Per la informació recollida a l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Barcelona, podria tractar-se dels següents refugis, dels quals no s'ha conservat els plànols i, si existeixen, encara no s'han pogut localitzar:

- Refugi antiaeri 00072. Plaça del Pes de la Palla

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

- Refugi antiaeri 00053 Carrer de Ferlandina
- Refugi antiaeri 00044. Plaça del Pes de la Palla

Es coneix l'existència d'aquests refugis pel llistat de refugis antiaeris del 16 de juliol de 1938 publicat a l'Atlas dels Refugis de la Guerra Civil espanyola a Barcelona, editat per l'Ajuntament de Barcelona i CLABSA. En no tenir més documentació de l'estructura defensiva, ja sigui de l'època o fruit d'intervencions de documentació posterior, no es pot aportar més informació.²

4. OBJECTIUS

Tenint en compte els antecedents històrics i arqueològics de la zona i l'execució de l'obra, s'ha dut a terme una intervenció amb els següents objectius:

- Determinar l'existència de restes arqueològiques i vetllar per la seva integritat.
- Documentar i valorar l'entitat de les possibles restes arqueològiques que es localitzin.
- Valorar l'afectació de les possibles restes arqueològiques per part de l'obra i proposar les mesures correctores més adients.

5. FONAMENTS DE DRET

- Llei 9/1993 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català (DOGC 1807 de l'11 d'octubre de 1993)
- Decret 78/2002 de 5 de març del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC 3594 de 13 de març de 2002).

6. METODOLOGIA

Les tasques de documentació arqueològica s'han desenvolupat seguint el mètode de registre de dades proposat per E.C. Harris i A. Carandini, modificat a partir de la pràctica arqueològica en aquest tipus de jaciment i de les circumstàncies concretes de l'excavació. Es distingeixen i retiren cada un dels diversos nivells i estrats localitzats, d'acord amb criteris estratigràfics, de textura, composició i color. Per el registre objectiu dels elements i estrats que s'exhumen es realitza una numeració correlativa d'aquests denominats Unitat Estratigràfica (UE), que individualitza els uns dels altres i de la qual se'n realitza una fitxa. En aquesta, s'indica la seva ubicació en el context general del jaciment, la descripció i la posició física respecte a la resta d'UE amb què es relaciona així com la seva datació.

S'ha realitzat l'aixecament planimètric dels diferents àmbits d'actuació, tot assenyalant les zones intervingudes, els diferents nivells i restes localitzades, així com també, les plantes generals del jaciment, plantes concretes i seccions que complementin la documentació de cadascuna de les tasques desenvolupades. Els plànols s'han digitalitzat amb el programa AutoCAD 2016.

El material arqueològic s'ha netejat i inventariat segons el plec de condicions tècniques del

² Extret del PIA

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

Projecte d'Intervenció Arqueològica del Servei d'Arqueologia de Barcelona (ICUB).

7. TREBALLS REALITZATS

Els treballs arqueològics realitzats han consistit en la obertura d'una rasa de 0,60 m d'ample per 0,80 m de profunditat al llarg de la vorera que transcorre front els números 12 i 62 de la Ronda de Sant Antoni, assolint una longitud de 300m, així com en un tram de 14 m que transcorre pel carrer Riera Alta, a la vorera S. Els treballs d'obertura s'han realitzat amb una màquina giratòria petita i s'ha prosseguit a mà als punts on ha estat necessari segons l'existència o no de serveis actuals.

Les restes arqueològiques localitzades han estat documentades degudament i s'han realitzat els informes de tractament de restes pertinents per tal que el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya donés el vist i plau sobre la seva afectació.

8. RESULTATS OBTINGUTS

Les tasques de control i seguiment del tram afectat per la nova instal·lació de serveis d'aigües ens han permès identificar i documentar 11,40 m de la muralla medieval (UE 04) a 0,80m per sota del nivell de circulació actual. Tant mateix, al carrer Riera Alta amb Ronda de Sant Antoni s'han posat de manifest cinc murs, una claveguera i part d'un nivell d'ús pertanyents a edificis previs a l'urbanisme actual. A la resta de la intervenció no s'ha documentat cap tipus de resta arqueològica.

Front els núm. 12 i 16 de la Ronda Sant Antoni s'ha documentat part de la muralla medieval (UE 04) essent possible només documentar el parament interior d'aquesta, ja que el parament exterior resta sota un espai que no es troba afectat per l'execució de l'obra. Així doncs, s'ha documentat un tram d' 11,40 m d'aquest element defensiu disposat de NO a SE, creuant en d'aquesta manera la rasa, que discorre en direcció S-N. Atès les característiques de la obra només ha sigut possible documentar la part superior de la muralla (UE 04) no sent possible delimitar-la en cap lloc més.

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

Capçalera i parament interior de la muralla UE 4

També ha sigut possible documentar una claveguera (UE 06) de maons lligats amb morter de calç que talla la superfície de la muralla. Aquest element es troba a 1,6 m de distància respecte l'inici de la rasa pel seu extrem S, i la travessa tangencialment. La claveguera UE 06 està disposada de SE a NO amb una longitud visible de 0,8m, una amplada de 0,3m i una profunditat de 0,28m, bastida amb maó pla lligat amb morter de calç. Val a dir que per la construcció d'aquesta claveguera es va realitzar una rasa (UE 05) de 0,85m d'amplada que va seccionar parcialment el coronament de la muralla medieval. Aquest element, en un moment recent, va patir alguna reparació, ja que la coberta (UE 09) que s'ha documentat presenta maons de factura recent lligats amb pòrtland.

Lliurant-se a la muralla s'ha documentat un estrat d'argiles vermelles compactes (UE 10) de les quals no ha sigut possible determinar la seva potencia ateses les característiques de l'obra, no ha sigut possible recuperar cap resta material d'aquest estrat. Cobrint aquest element, s'ha trobat un estrat d'argiles poc compactes (UE 03) d'uns 0,10 a 0,12 m de potencia. Per sobre d'aquest estrat s'ha documentat un estrat de runes i sorres (UE 02) d'una potència que varia entre els 0,48 als 0,50 m que pugen la cota de circulació fins a la pavimentació actual, consistent en una preparació de morter sobre la que s'assenten panots quadrangulars (UE 01). Aquest estrat té una potencia de 0,20 m.

La rasa realitzada al carrer Riera Alta discorre a 0,25m de distància respecte la façana actual i de forma paral·lela. S'han identificat diverses estructures pertanyents a l'últim urbanisme existent en aquest indret.

A la banda oest de la rasa, a 2,4m de distància vers la Ronda Sant Antoni, s'ha identificat un mur (UE 11) disposat de nord a sud amb una longitud visible de 0,3m, una amplada de 0,52m i una alçada de 0,52m. Està bastit amb pedres desbastades lligades amb morter de calç i presenta un parament vist a la banda est, on s'hi recolza el paviment UE 15, del que es conserven quatre rajols quadrangulars de 16cm disposats a junt seguit. Presenta una capa de preparació (UE 23) a base de llims poc compactes i restes de material constructiu.

A l'oest del mur UE 11 s'hi adossa el mur UE 12, amb la mateixa disposició, longitud i alçada, però amb una amplada de 0,24m. Està bastit amb pedres irregulars lligades amb morter de calç.

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

A l'extrem sud està lligat amb el mur UE 13, amb la mateixa factura constructiva, però disposat d'est a oest, amb una longitud de 1,91m, una amplada màxima de 0,48m i una alçada de 0,25m. Ambdós murs configuren un àmbit a la banda nord-oest del que en desconeixem l'extensió ja que queda fora de l'espai afectat per l'obra. Tant al mur UE 12 com UE 13 se'ls hi lliura un estrat (UE 19) de llims foscos molt poc compactats amb restes de material constructiu. Atès les característiques de la obra no ha sigut possible determinar la potencia d'aquest estrat ni recuperar cap fragment ceràmic que ens permetés situar cronològicament aquest element.

A l'extrem oest del mur UE 13, aquest apareix seccionar per la construcció del mur UE 14. Està disposat de nord a sud amb una longitud visible de 0,35m, una amplada de 0,49m i una alçada de 0,5m. Presenta factura de maçoneria i correspon a la façana de ponent (Ronda Sant Antoni) de l'edifici existent previ a la construcció de l'actual, per tant, estaria ubicat cronològicament entorn els segles XIX-XX.

Diversos murs documentats a la banda Oest de la rasa del Carrer Riera Alta

Al moment de construcció del mur UE 14 es va inutilitzar l'espai que formaven els murs UE 12 i 13 i es va reblir mitjançant l'estrat UE 19, d'argiles fosques amb moltes restes de material constructiu i morter de calç, que es lliura tan al mur UE 14 com UE 11. Val a dir que l'estrat (UE23) que trobem sota el paviment UE 15, presenta un aspecte molt similar, i que per tant, és versemblant pensar que un cop enderrocats els murs UE 12 i 13, es van erigir els murs UE 11, 14 i el paviment UE 15.

Al centre de la rasa trobem la claveguera UE 16, disposada d'oest a est amb una longitud de 3,26m, una amplada de 0,44m i una profunditat de 0,4m. Està feta amb maons massissos de 0,29m per 0,15m i coberta de pedres, que en alguns trams estan lligades amb formigó, fruit d'una reparació al segle XX. La construcció de la claveguera va comportar la destrucció parcial del paviment UE 15.

Per altre banda, a l'extrem est de la rasa, a tocar de la Plaça del Dubte, hem pogut documentar un mur (UE 20) disposat de nord a sud amb una longitud visible de 0,55m, una amplada de 0,74m i una alçada de 0,68m. Està fet amb pedres irregulars i material constructiu lligat amb morter de calç. Correspon al mur de façana de llevant ja que segueix l'alineació actual de la façana de ponent del carrer Príncep de Viana.

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

Tots els elements descrits (UE 11, 12, 13, 15, 15 i 20) estan afectats per la rasa (UE 17) de construcció de l'edifici actual. Com hem pogut documentar, aquesta rasa secciona tots els elements constructius i el nivell d'enderroc UE 19 al llarg de la banda sud de la rasa. El rebliment (UE 18) d'aquesta rasa està format per un estrat d'argiles vermelles.

Per últim, en un dels retalls fets per tal de canviar unes vàlvules de l'aigua (a l'alçada de la claveguera UE 16) s'ha documentat de forma parcial un mur (UE 21) disposat d'est a oest amb una longitud visible de 1,6m, una amplada de 0,12m i una alçada de 0,5m. Està bastit amb pedres més o menys rectangulars lligades amb morter de calç i correspon a la façana de tramuntana de l'edifici existent en aquest espai i que estaria vinculat amb els murs UE 14 i UE 20.

Cobrint els murs UE 11, 14, 20, 21 i el paviment UE 15 s'ha documentat un estrat de runes i sorres (UE 02) que puguen la cota de circulació fins a la pavimentació actual, consistent en una preparació de morter sobre la que s'assenten panots quadrangulars (UE 01).

9. CONCLUSIONS

En motiu de les obres d'instal·lació d'una nova canonada d'aigua a la Ronda de Sant Antoni, entre els números 12 i 62 i al tram del carrer Riera Alta fins a la Plaça del Dubte, s'ha dut a terme el seguiment dels rebaixos de terra ocasionats per aquesta. Els resultats han estat la documentació de restes d'edificacions al tram de rasa situat al carrer Riera Alta, i un petit tram de la muralla medieval front els números 12 i 16 de la Ronda Sant Antoni.

El conjunt d'estructures muraries documentades al carrer Riera Alta formen part d'un edifici previ al que avui dia ocupa aquest espai. Aquest edifici conservava les alineacions de les façanes de llevant i ponent (murs UE 20 i 14 respectivament) però amb la façana de tramuntana (UE 21) més avançada que l'actual, a 3,5m de distància. Aquest fet es veu reflectit als Quarterons de Garriga i Roca de l'any 1860, on sobreposant la planimetria de l'any 1860 amb l'actual, s'observa com l'amplada del carrer Riera Alta era menor.

El mateix document ens serveix per determinar que els tres murs, juntament amb el mur UE 11 (mur de càrrega central) i el paviment UE 15, foren construïts entre les acaballes del segle XVIII i la primera meitat del segle XIX ja que l'edifici apareix tintat de color gris i segons la llegenda es tracta d'edificis de *Nueva construcción*.

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

Ortoimatge de la zona intervinguda amb la superposició dels Quarteron d'en Garriga. Font: ajuntament.barcelona.cat

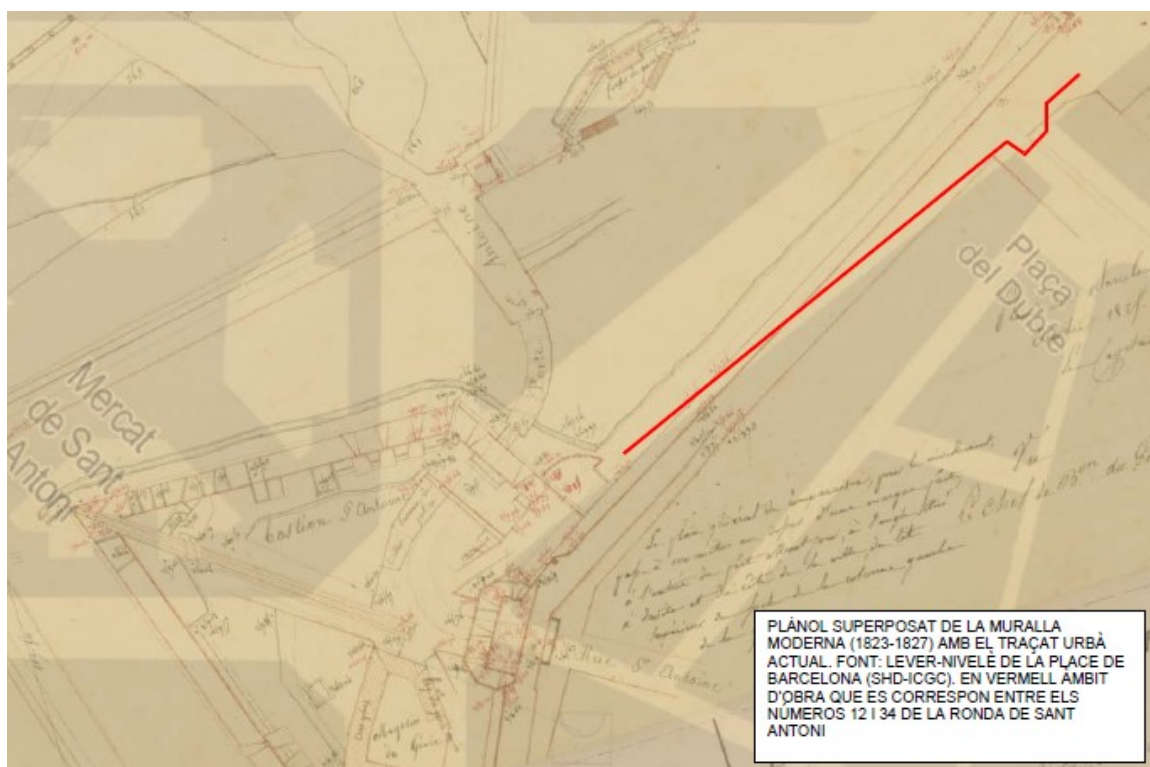
La construcció d'aquest nou edifici va comportar la destrucció d'edificis anteriors dels que només s'ha pogut documentar els murs UE 12 i 13, als que únicament se'ls hi pot atribuir una cronologia *ante quem* als segles XVIII-XIX.

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

Els diversos elements documentats mostren un moment previ a l'enderroc de les muralles vers la segona meitat del segle XIX, moment en que trobem una ciutat confinada entre muralles, amb els conseqüents problemes de salubritat i confinament humà. Aquest fet va canviar en gran mesura amb l'obertura de la ciutat a partir de la destrucció de les muralles medievals i amb l'execució del Pla Cerdà.

D'aquesta muralla se n'ha identificat un petit tram (UE 4) de 11,4m, front els núm. 12 i 16 de la Ronda Sant Antoni. Aquest element apareix reflectit a la planimetria de *Lever-Nivelé de la place de Barcelona (1823-1826)* que documenta la muralla moderna abans de ser enderrocada. Superposant aquest plànol amb la topografia actual, s'observa com el projecte constructiu objecte del present estudi afecta parcialment el coronament de la muralla moderna.

Font: Projecte d'Intervenció Arqueològica.

Finalment, no ha sigut possible documentar cap element arqueològic més, ja que gran part del subsòl afectat per l'execució de la obra ja es trobava afectat per serveis actuals.

10. BIBLIOGRAFIA

AAVV. (1998): *Art de Catalunya*, Edicions L'isard, Barcelona,

AAVV. (2005): *Abajo las murallas!!! 150 anys de l'enderroc de les muralles de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona. Barcelona.

AAVV. (2005): *Història de l'art català*, Edicions 62, Barcelona.

AAVV: Gran Enciclopèdia de Catalunya. Barcelona.

CALPENA, D. ; RAMOS, J. (2003): *Memòria del seguiment arqueològic dels carrers Lleó, Lluna i Tigre (Ciutat Vella, Barcelona) per a la instal·lació del sistema de recollida pneumàtica de residu*. Inèdit.

CARANDINI, Andrea (1997): *Historias en la tierra. Manual de excavación arqueológica*. Crítica. Barcelona.

CERDÀ, JA (2001): *La ceràmica catalana del segle XVII trobada a la Plaça Gran (Mataró)*. Associació Catalana de Ceràmica Decorada i Terrissa. Barcelona.

CIRICI, A. (1985): *Barcelona Pam a Pam*, Ed. Teide, Barcelona.

MIRÓ I ALAIX, N. (1992): *Memòria de la intervenció arqueològica a l'antic Hospital de la Santa Creu*, Biblioteca de Catalunya. Inèdit.

MONGUILÓ, E. (2009): *Intervenció arqueològica als carrers del Àngels 1-7 i 10-24, Peu de la Creu 1-25 i 2-28 i Lluna 1-2b i 4*. Inèdit.

MORENO, I.; VELASCO, A. (2007): *Memòria de la intervenció arqueològica als carrers Salvador Seguí, Riera Alta, Carme, Riera Baixa, Mª Aurèlia Capmany, Hospital, Rambla del Raval, Sant Rafael, Robador i Plaça Salvador Seguí*. Inèdit.

NADAL, F. ; MONTANER, C. (2016): *El Lever nivelé de la place de Barcelone, 1823-1827: un gran salt qualitatiu en la representació cartogràfica de l'espai barceloní*, en Ramon Grau y Carme Montaner (eds.): *Mapes i control del territori a Barcelona. Vuit estudis*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona e Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, pp. 44-67

PALET, J.M. (1995): *Estudi territorial del Pla de Barcelona: Estructuració i evolució del territori entre l'època ibero-romana i l'altmedieval. Segles II-I aC- X-XI dC*. Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona.

PUIG, F.; RODÀ, I. (2010): *Las murallas de Barcino*. Ajuntament de Barcelona. Barcelona.

PUJADÓ, J. (1998): *Oblits de rereguarda: els refugis antiaeris a Barcelona (1936-39)*. Abadia de Montserrat.

RODRIGUEZ, M. (1998): *Memòria de la intervenció efectuada a la Casa de Convalescència - Institut d'Estudis Catalans*. Inèdit.

SOLÉ, J.M.; VILLARROYA, J. (1986): *Catalunya sota les bombes (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

TELESE, A. (1991): *La vaixella blava catalana de 1570 a 1670*. Carrera Edició.

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

Llocs Web:

<http://betaserver.icgc.cat/bcn1827/>

<http://darreramirada.ajuntament.barcelona.cat/>

<http://www.bcn.es/urbanisme/>. Data de consulta: 29 de març de 2010.

Intervenció arqueològica
Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

ANNEX 1. RESOLUCIONS GENERALITAT DE CATALUNYA

Intervenció arqueològica
Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

ANNEX 2. LLISTAT D'UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)

Barcelona, Barcelonès

Intervenció arqueològica
Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

ANNEX 3. DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

1. Ubicació sondeig 1, amb el mur UE 4 aprofitat com a fonamentació de la finca actual.

2. Mur UE 4 localitzat al sondeig 1.

3. Mur UE 5 localitzat al sondeig 2.

4. Detall del tall est del sondeig 2, on s'hi observa el mur UE 5 seccionat per la rasa dels serveis actuals..

5. Ubicació del sondeig 3.

6. Mur UE 5 situat al sondeig 3.

7. Serveis localitzats al sondeig 4.

8. Tram de rasa amb serveis actuals

9. Mur UE 5 i claveguera UE 8.

10. Mur UE 6.

11. Enlluït entre els murs UE 5 i 6.

12. Espai delimitat pels murs UE 5, 6 i 7.

13. Claveguera UE 8.

14. Mur UE 5.

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

15. Mur UE 5 front les finques núm. 17b i 19.

16. Mur UE 5 front la finca núm. 19.

17. UE 5 front la finca 19b.

18. Mur UE 5 davant la finca núm. 21b-23.

19. Mur UE 5 front la finca núm. 23.

20. clavegueró UE 10 i canalització UE 9.

Intervenció arqueològica

Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

21. Murs UE 5 (dreta) i UE 13 (esquerra).

22. Paviment UE 11.

23. Baixant al mur UE 5.

24. Detall del baixant.

Intervenció arqueològica
Ronda de Sant Antoni, 12-62 (025/19)
Barcelona, Barcelonès

ANNEX 4. DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA